

3. Művészeti és művészetpedagógiai szakszavak gyűjteménye

ÓVODAPEDAGÓGUSOK, TANÍTÓK ÉS HALLGATÓK SZÁMÁRA

A műalkotásjegyzékben és a tanulmányban használt fogalmakon kívül itt megtalál olyan szakszavakat is, amelyek művészettel kapcsolatban a vizuális nevelési tevékenysége során minden bizonnyal előkerülnek, illetve néhány közülük a gyerekek között is használható. Speciális művészeti szakszavak, a művészetelméletben, művészettörténetben, valamint a művészeti nevelésben leggyakrabban használt fogalmak alkotják a gyűjteményt.

A szótár használatához:

1. A címszó sorában vesszővel elválasztva, illetve a következő sor legelején találjuk a) annak vizuális irányultságú párját, a magyarázat elsősorban erre vonatkozik, és b) a neki megfelelő, többé-kevésbé azonos értelemben használt fogalmakat.
2. A művészeteket illetően a jegyzékben elsősorban a képzőművészethez kapcsolódó, kisebb részben az építészethez tartozó fogalmak meghatározása található, más esetekben a tanulmányban szereplő szakszavak legfeljebb a hozzájuk tartozó fogalmi felsorolásokat (lebontásukat lehetséges új címszavakra) tartalmazzák, a magyarázatukat pedig nem. (Ilyen például a népművészet és az iparművészet.)
3. A szakszótár nem tartalmazza az egyes művészettörténeti stílusok magyarázatokban kibontott értelmezését és jellemzőit, megnevezésük egy-egy fogalom magyarázata miatt került a címsorba.
4. A szó szerint átvett meghatározásoknál azonnal hivatkozom a forrást, más esetekben saját, önálló megfogalmazást használok és a közölt irodalomjegyzék legfeljebb áttételesen volt a segítségemre.
5. A szócikk utolsó egysége a tartalommal összefüggésben egy-két példa []-ben a műjegyzékből és a tanulmányból vett műalkotás interaktív kódjával és rövid megnevezésével.

ábrázolás, vizuális ábrázolás (ábrázolás dominanciájú alkotás)

ábrázolás: megjelenítés, megelevenítés; **vizuális ábrázolás**: látható eszközökkel történő megjelenítés; az *ábrázolás* bármely vizuális alkotás tényeket közlő, objektív tartalmakat közvetítő összetevője, kiegészítő párja a kifejezés, a két karakter együtt, általában összeszövődve eredményezi az alkotást magát; az ábrázolás és a kifejezés többnyire hangsúlyeltolódással érhető tetten egy alkotásban, ha az ábrázolási összetevő van túlsúlyban, akkor ábrázoló vagy objektív vizuális alkotásról beszélünk; ezek elsősorban a következők: magyarázó és értelmező ábra (pl. alaprajz és hálózati rajz [MODSZ_46a *Gozzoli freskói hálózati rajzon*], szerelési rajz), térkép [2OE1d *gízi piramisok*], sémarajz, jel, tárgy/látvány tudományos célú leképező ábrázolása; a szerkesztett műszaki és ábrázoló geometriai rajzok nem tartalmaznak az alkotóra utaló vonásokat, ezért a legteljesebb mértékű, legjobban objektív ábrázolásoknak tekinthetők

ábrázolási technika, a vizuális alkotás technikája

a kivitelezésre, megjelenítésre vonatkozik; valamely, a művészeti területhez és/vagy műfajhoz alkalmas anyag (pl. olajfesték, márvány) valamilyen művelettel és eszközzel való feldolgozása az alkotási folyamatban; ha az anyag speciális felhasználási módját is megnevezük, akkor a technológiát állapítottuk meg, így például technika a *festés olajfestékkel*, technológia a *festés olajfestékkel festőkéssel*; technika a *faragás kőből* (*kőfaragás, márványfaragás*), technológia a *kőfaragás csiszolt felületekkel*

ábrázolási tematika, ábrázolási téma, az alkotás témája

tematika: tárgykör, témák összessége; *téma*: a mű tárgya, a „mit ábrázol az alkotás” kérdésre választ adó, tényszerű megállapítás; a művészeti tematika több hasonló téma összefoglaló neve (pl. tematika: csendélet; ennek változatai a témák: virágcsendélet, gyümölcscsendélet, stb.); egy műalkotás konkrét témája: asztalon gyümölcsök kosárban és szétszóródva, a kosár mellett egy palack [23PI1 Cezanne: *Almáskosár*]

absztrakt műalkotás, absztrakt művészet

absztrakt = *elvont*; más megnevezésekkel: **nonfiguratív művészet**; **nem-ábrázoló művészet**; „A valóságtól elvonatkoztatott, belőle elvont...A természeti formák ábrázolásától elszakadt” (MÉK 1982: 3), „a jelenségek közvetlen szemléletéből adódó vizuális kép igazságát tagadó művészet” (Kicsi szerk. 1973: 10); vizuális elemekre, azok minőségeire és hatásaira építő művészet, amely nem alkalmaz tárgyában beazonosítható elemeket;

változatai: geometrikus és lírai absztrakt művészet; **geometrikus absztrakció**: geometrikus alakzatokból komponált absztrakt mű [34ABSZ1 Moholy-Nagy László: '19, 1921'] **lírai absztrakció**: az ábrázolt formák szabadon áramlanak a kifejezés érdekében, nem nevezhetők meg a geometria nyelvén [34ABSZ2 Kandinszkij: *Fúga*]

akropolisz

görög szó, jelentése: „felsőváros”; „az ókori görög város felleghára. Eleinte az uralkodó erődített székhelye, később általában a városállam vallási...központja.” (Zádor 1984: 9) [9OG2a *Athéni Akropolisz*]

alaprajz

„az épületet, ill. egyes szintjeit...vízszintes síkkal elmetszve, felülnézetben szemlélhető, kívánt méretarányban (léptékben) kicsinyített műszaki ábrázolás” (Zádor 1984: 10)

alkalmazott művészet, alkalmazott grafika

funkciókhoz kötődő vizuális művészeti terület, amely alapvetően a grafika eszköztárát használja; „gyakorlati célokat szolgáló, de esztétikai követelményeket is kielégítő művészi tervezés” (Zádor – Genthon 1968: 1/45); főbb műfajai: jel/jelrendszer tervezés (dizájn); könyv, plakát, meghívó tervezés/készítés; vizuális reklám (dizájn), internetművészet (honlap dizájn); ez a művészeti terület szorosan összefügg a dizájn területével

alkotás, vizuális alkotás

valami létrehozása, megteremtése;

kétféle értelmezése: a) a létrehozott mű maga, b) a létrehozás tevékenységének folyamata, azaz alkotás, mint alkotótevékenység; a **vizuális alkotást** mint tevékenységet és mint annak eredményét egyaránt vizuális absztrakciók (szín, forma, szerkezet, figyelemirányítás, stb.) és ábrázolási technikák teszik lehetővé és jelenítik meg

alkotó, alkotóművész

az a személy, aki az alkotást létrehozza; **alkotóművész**: a művészeti területtől független, átfogó megnevezés; a vizuális művész vizuális eszközökkel hoz létre látható alkotást gondolatai, világlátása kifejezésére és/vagy valamely funkció szolgálatára; *a lelki-érzelmi élethez kapcsolódóan és átfogó megnevezéssel: képzőművész*, ezen belül *területi megnevezésekkel: festőművész, grafikusművész, szobrászművész, performansz művész, számítésművész, stb.*; más elnevezések értelemszerűen, pl. építőművész, iparművész, stb.

altemplom

„a középkori templomok megemelt szentélye alatt elhelyezkedő...kápolna, amely eredetileg föld alatti sír- vagy ereklyekápolnából alakult ki” (Zádor 1984: 11) [4ROM4 Tihany, királykripta]

amfiteátrum

a görög „amphitheatrum” szóból; „tömegszórakoztatást (gladiátorjátékok, állatviadatok, hajócsaták stb.) szolgáló ókori római épülettípus. Elliptikus küzdőtérből...és azt körülvevő, lépcsősen emelkedő ülésorokból alakított nézőtérből...áll” (Zádor 1984: 12) [10OR1d Colosseum, Róma]

analízis, vizuális analízis

= *elemzés*; vizuális eszközökkel történő, a látáson alapuló elemzés; olyan vizsgálat, amely az (vizuális) összetevőkre, a részekre bontás eljárását alkalmazza; a vizuális elemzés a műelemzés hangsúlyos összetevője

antik

„(a latin antiquus 'régí' szóból) a görög-római ókor emlékeinek megjelölése” (Zádor 1984: 12)

arány, aranymetszés

részek méreteinek egymáshoz és az egészhez való viszonya (pl. az átlagos emberi test részének egymáshoz és az egészhez viszonyítása); **aranymetszés**: egy távolság felosztása két olyan részre, amelyek közül a kisebb úgy aránylik a nagyobbhoz, mint a nagyobb az egész-

hez; az ókori görögök ezt a méretviszonyt ideális aránynak tartották és a művészetben alkalmazták; ma is használatos az élet számos területén, mert az elfogadott megítélés szerint a harmónia érzetét kelti

attribútum

értelmezése a művészetben: „mitológiai alakokat, szenteket, stb. jelképező (s velük együtt ábrázolt) tárgy, jel(kép).” (MÉK 1982: 74)

avantgárd művészet

„avant-garde” a francia „előőrs”, „előcsapat” szóból; „merész újításokkal tudatosan úttörő szerepre vállalkozó művészeti mozgalmak gyűjtőneve” (Zádor – Genthon 1968: 1/136)
a hagyományos formákat elvető kísérletezés jellemzi

barokk műalkotás, barokk művészet

európai művészeti *stíluskorszak* neve, amelyet „szenvédélyes mozgalmasság és a díszítőelemek tobzódása jellemez” (MÉK 1982: 93), a barokk festők és szobrászok gazdag formavilágot, szélsőséges mozdulatokat és kifejező mimikát, erőteljes fények-árnyékokat használnak [17BAR1a 17BAR1b Bernini: *Szt. Teréz extázisa*]; „barokkos” jelzőként későbbi és mai alkotásokra is használatos, ha a barokk stílus jellemzőit mutatják

bazilika

épülettípus, amely a mai „szóhasználatban nagyméretű, rangos templomot jelent, építészettörténeti szakszóként a főhajó és a mellékhajók meghatározott viszonyára utal.” (Zádor 1984: 19); jellemzője, hogy a főhajó magasabban van, a templom középső hosszanti része a mellékhajók tetőzete fölötti ablaksoron át kapja a közvetlen világot [18KL1a 18KL1b Hild József: *Bazilika*, Eger]

béletes kapu, béletes ablak

a román és a gótikus stílusra jellemző építészeti elem, amely befelé kisebbedő és díszes oszlopokkal és/vagy féloszlopokkal lépcsőzetesen szűkül [14ROM2b *Jáki templom kapuja*]

belső tér, mint ábrázolási tematika

= enteriőr (a francia „intérieur” „belső” szóból); lakásbelső ábrázolása a festészetben, grafikában; a 17. századi holland festészetben vált önálló tematikává

bibliai tematika

a Bibliában található személyek és események ábrázolása festményben, grafikában, szoborban; általában attribútumokkal és a szokásoknak megfelelően ábrázolva teszik felismerhetővé a konkrét témát; elterjedt témák az Ótestamentumból a teremtés, Ádám és Éva; az Újtestamentumból a Jézus életét és a szenteket bemutató alkotások [16REN4b Leonardo: *Utolsó vacsora*]; egyik legismertebb, a reneszánsz korban sajátos vonásokkal telítődő téma a „Madonna gyermekkel” [MODSZ_1 *Leonardo egyik Madonna-festménye*]

body art

a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet; az emberi testet használja ábrázolási felületként, annak plasztikáját is kihasználva

centrum, komponális centrum

= *központ, középpont*; a vizuális kompozíció középpontja, ami a kiemelt témaelemet tartalmazza és ami felé az alkotó a néző figyelmét irányítja [16REN5 Raffaello: *Mária eljegyzése*]; nemcsak egy, hanem egymással versengő két vagy több centrum is lehetséges a kompozícióban [MODSZ_34 *Kandinszkij festménye*]

csendélet, mint ábrázolási tematika

a festészetre és kisebb mértékben a grafikára jellemző; tárgyak együttese általában belső térben; [MODSZ_7 *Gris csendélete*] *konkrétabb csendéleti témák*: gyümölcscsendélet, virágcsendélet; a barokk kori holland festészetben elterjedtek az olyan csendéletek, amelyek konyhai eszközöket, alapanyagokat, ételeket, étkezéshez kapcsolódó tárgyakat ábrázolnak

dadaista alkotás, dadaista művészet

művészeti stílusirányzat neve; „a polgári társadalom konformizmusa ellen a pusztán lázadás kifejezésével tiltakozó művészeti (képzőművészeti, irodalmi és zenei) irányzat” (Zádor – Genthon 1968: 1/489); „a legszélsőségesebb avantgardista irányzat” (Michelli 1969: 512) [32DA1 Duchamp: *Biciklikerek*]

deformáció

„(a latin ’alakváltoztatás’ szóból) a képzőművészetben az alakok szándékos eltorzítása a kifejezés világosabbá tétele érdekében” (Michelli 1969: 513) [31KUB1b Picasso: *Dora Maar macskával*]

diadalív vagy diadalkapu

„személy dicsőítésére állított kapu alakú építmény, rendszerint gazdag szobrászati dísszel; klasszikus formáját a császárkori római művészetből ismerjük, ahol a diadalív állítása a győztes hadvezér diadalmenetéhez...kapcsolódik” (Zádor 1984: 34) [10OR4 *Constantinus diadalíve*]

dinamika, dinamikus, vizuális dinamika

= *lendület, lendületes*; a görög „mozgás” szóból; látáson alapuló eszközökkel megjelenített lendületesség, mozgalmasság, pl. az ábrázolt emberek, állatok, természeti jelenségek erőteljes mozgásban vannak; kontrasztos fények-árnyékok, színek és formák; általában feszültséget, izgalmat kelt [17BAR5 Rubens: *A mágusok imádása*]

díszkút

„díszesen kialakított kút város főterén vagy ház, kastély udvarában” (Zádor 1984: 35) [15GOT7b *Visegrádi palota díszkútja*]

dizájn

funkciókhoz kötődő vizuális művészeti terület, hagyományos értelemben: ipari formatervezés; tágabb értelemben: tervezés a) egyéni alkotásként, b) sorozatgyártáshoz *műfajai*: tárgy/eszköz/géptervezés, csomagolástervezés; vizuális arculat; alkalmazott grafika (pl. jelek, információs rendszerek); a divattervezés is bele tartozhat; a településtervezésre is hatással lehet

dóm

„(a latin domus 'ház' szóból): városi főtemplom...elnevezése” (Zádor 1984: 35) [15GOT1a *Notre-Dame, Párizs*]

dombormű

= *relief*; a szobrászat egyik *műfaja*; „plasztikusan kiemelkedő, faragott vagy mintázott ábrázolás az anyagul választott kő-, fém-, fa-, csont- vagy agyaglap felületén” (Zádor – Genthon 1968: 551) [14ROM2b *dombormű a Jáki templom bejárata feletti félkörívben*]

egyedi grafika

egy olyan *vizuális művészeti terület* összefoglaló elnevezése, amelynek jellemzője a fekete-fehér vagy a kevés színt használó megjelenés, illetve az, hogy a grafikai alkotás egyetlen példányban készül;

műfajai: **rajz**, amelynek legáltalánosabb jellemzője, hogy valamely nyomhagyó eszközzel (pl. toll, ecset, grafit- vagy szénrúd), valamilyen szilárd felületen (pl. papír), elsősorban vonalat használva jön létre az alkotás [37ILL8 Würtz Ádám: *Peer Gynt I.*] (de lehet rajzolni falra is vagy akár a képlékeny agyagba és például a szén vagy grafit anyaga tónusátmenetes foltok kialakítására is kiválóan alkalmas);

a vonalat, mint vizuális elemet dominánsan alkalmazó alkotásokra szokás azt mondani, hogy rajzos hatásúak, akkor is, ha festményekről vagy szobrokról van szó;

egyedi nyomat (monotípiá), azaz egyetlen példányt eredményező nyomtatási eljárás, melynek legismertebb technikája a festékezett területen történő komponálás (pl. festékfelvevő rárajzolással, kitörléssel) és erről a nyomat, azaz a grafikai lap levétele

eklektika, eklektikus műalkotás

egyazon műalkotásban több stílus elemeit keverten használják fel, ezek egybeszervezése eredményezi a kompozíciót; szinte minden korban megtalálható, önálló *stílusirányzat neve* a 19. század második felében lett, amikor a korábbinál nagyobb jelentőséggel bírt [27EKL3a Steindl Imre: *Országház*]

életkép, mint ábrázolási tematika

elsősorban a festészetre és a grafikára jellemző; az életképekben különféle személyek láthatók hétköznapi tevékenységek közepette, például: baráti társaság egy mulatóban vagy a szabadban, szántó-vető parasztok, szakácsok dolgoznak a konyhában, stb. [16REN7 Bruegel: *Parasztlakodalom*]

élmény, vizuális élmény, műélmény

olyan pszichikai felfokozottság, feszültség, amelyet valamely esemény vagy jelenség hoz létre; lehet csodálatos, megkapó, kellemes vagy kellemetlen;

a **vizuális élmény** az ábrázolási téma felfedezésén és a látási érzékleteken, illetve azok felidőzésén (színek, formák, stb.) alapszik; az esztétikai-művészeti nevelésben a megkapó és kellemes élményeknek van kiemelt szerepük; számon tartott változatai: **műélmény** (pl. zenei élmény, festmény élménye, szépirodalmi élmény) és köznapi élmény (pl. játékélmény, családi élmény) vizuális megjelenítése; *képzőművészeti mű is válthat ki belőlünk olyan felfokozott érzelmet, hogy a mű látványát, szemlélését műélményként éljük meg*

elrendezés a kompozícióban, a kompozíció szerkezete

tematikai elemek, vizuális jellemzők (szín-, forma-, fényminőségek, ritmus, hangsúlyozás-kiemelés) a kifejezést szolgáló, meghatározott rendben való elhelyezése; három fő elvét szokták taglalni, ezek: a *geometriai* szerkezeten alapuló, a biológiai formák fejlődését idéző *organikus* és a mozgásra épülő *dinamikus* elrendezés

emlékmű

szobrászati műfaj neve, emlékművet személyek vagy események megőrkítésére állítanak fel és benne általában a szobormű építészeti elemekkel (talapzat, más keret-jellegű építmény) együtt alkot egységes kompozíciót [MODSZ_37b '56-os emlékmű]

environment

= *tér el- és berendezés; a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet; művészi tér-alkítás a kifejezés érdekében*

építőművészet

funkcionális kapcsolódású vizuális művészeti terület; fő ágai a falakkal-tetővel határolt épület és a más építmény, illetve a szakrális és a világi építészet; a konkrétabb funkciók megnevezésével, pl. templom, kastély, lakóház, stb.

épületszárny

„a főépületből kinyúló, de azzal kapcsolatban álló épületszakasz” (Zádor 1984: 40) [16REN8a Sárospataki Vár *Perényi szárnya* (balra)]

esztétika, esztétikai ítélet, tetszésítélet

esztétika: a görög „misztheszisz” „érzékelés, észlelés” szóból; az esztétika „a filozófiának a (műalkotásokban megnyilatkozó) széppel és a művészetek elméletével foglalkozó ága” (MÉK 1982: 341); „a művészi szép és érték, a művészi forma sajátosságaival, a művészeti kategóriákkal foglalkozó tudomány” (Kicsi szerk. 1973: 163); **esztétikai ítélet**: a néző személyes megítélése a szemlélt műalkotás értékéről, amit befolyásol neveltetése és tudásbázisa; összefügg a **tetszésítélettel**, amelynek két szélső válfaja a „nekem tetszik” és a „nekem nem tetszik”

esztétikai minőség

az általános emberi és ezen belül művészeti értékekre vonatkozó minősítő kategóriák átfogó elnevezése, melynek megítélése mindig szubjektív (személyes és/vagy a kor társadalmi értékrendje szerint befolyásolt); *negatív* esztétikai minőségek: lehangoló, csúnya, alpári, stb.; *pozitív* minőségek: szép, örömteli, elragadó, stb.

faktúra

az alkotó kezének mozgásnyomait őrző felületminőség a festészetben, grafikában, szobrászatban; általában a textúrával együtt fejt ki hatását [MODSZ_26 *Van Gogh festménye*]

falfestészet

*a festészet területének egyik műfaja; a fal vakolatanyagára (habarcsréteg) festik a kompozíciót; két technikája a freskó (szakaszonként készített friss vakolatra festenek) [MODSZ_46 *Gozzoli freskója*] és a szekkó (ebben az esetben a száraz vakolatra kerül a festmény)*

festészet

az egyik **vizuális művészeti terület** összefoglaló elnevezése, amelynek jellegzetessége a kétdimenzióban történő megjelenés és a színesség; hagyományos *műfajai*: falfestészet, táblakép festészet; legismertebb hordozóanyagai: fal (vakolat), fatábla, vászon, papír; legjobban elterjedt technológiája az ecsettel való festés, de használják pl. a festőkéssel történő festékfelvitelt vagy a festécsorgatást és a pigment eldörzsölését is; legismertebb anyagai a tempera, akvarell (vízfesték), olajfesték és a pasztell; a színességet és a tónusátmeneteket dominánsan alkalmazó alkotásokra szokás azt mondani, hogy festői hatásúak, akkor is, ha grafikákról vagy fotókról van szó

figuratív alkotás, figuratív ábrázolás, figuratív művészet

a latin „alak” szóból; szűkebb értelemben: „...emberi vagy állati alakokat megjelenítő ábrázolás” (Michelli 1969: 517);
tágabb értelemben a felismerhető, tematikájában és tárgyában beazonosítható ábrázolást jelent a művészetben, azaz felismerhető tárgyakat, lényeket ábrázoló alkotás; a tanulmányban a ma már elfogadottabb tágabb értelmében használjuk

gótika, gótikus formáltság

az *európai középkor második stíluskorszaka* [15GOT10a M.S. mester festménye]; eredetileg a középkori művészet pejoratív megjelölésére használták a gót népre utaló „barbár” jelentés értelmében („Elnevezése Vasarinak azon a történetileg és pszichológiailag téves megállapításán alapul, hogy a korai olasz reneszánszban... barbárnak ítélt középkori művészet a barbár gótoktól ered” Zádor – Genthon 1968: 2/239); későbbi és mai alkotások nyúlának, csúcsosodó formavilágának jelzőjeként is használatos

hepening

angol szóval: happening; *a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet*; cselekmény nélküli eseménysor a közönség bevonásával; „művész által rendezett történés, melynek során a néző ugyanolyan aktív résztvevővé válik, mint az alkotó” (L. Menyhért 1996: 121) [MODSZ_53 videófelvétel egy hepeningről]

historikus alkotás, historikus művészet

a latin „történelem” szóból; *stílusirányzat elnevezése is*; az építészetben a történeti stílusok újbóli alkalmazása (pl. neogótikus, neoreneszánsz); festészetben és szobrászatban: régi történelmi események ábrázolása egy későbbi korban [26H2 Benczúr Gyula: *Budavár visszavétele*]

idealizált ábrázolás

ideál = eszménykép; a valóságot a korra érvényes elvek szerint szépítő, eszményített ábrázolási mód [10OR3 Augustus márványszobra – a császárt istenként ábrázolja]

időábrázolás, időábrázolás vizuális módjai

a film és az eseményművészetek természetüknél fogva ábrázolják az időt, a mozgást; az idő mint negyedik dimenzió két- és háromdimenziós alkotásokban is megjeleníthető; az időábrázolás síkra érvényes változatai közül a két legismertebb: megjelenítés egy képben a változás vagy konkrét mozgás jellegzetes pillanatával [MODSZ_45 Caravaggio festménye];

megjelenítés képsorozattal az időbeli változás jellegzetes mozzanataival [Monet híres festménysorozata a Roueni katedrálisról: 22IMP1b2 *A homlokzat napfényben*; 22IMP1b3 *Reggeli színhatás*]

imitáció, imitatív ábrázolás

imitáció = *utánzás*; a vizuális művészetben a látható valóság illúzióját keltő, a valóságot látványszerűen utánzó ábrázolási módra értik

impresszionista alkotás, impresszionista művészet, impresszionisztikus

impresszió = *benyomás, érzés*; impresszionizmus: *művészeti stílusirányzat* a zenében, irodalomban, képzőművészetben; a jelenségeket pillanatnyi hangulati hatásukban igyekeztek megragadni; „a látvány természetű visszaadását a pillanatnyi benyomás gyors és eleven reprodukálásával” éri el (Michelli 1969: 521); a fény megváltoztatja a színeket, reflexeket teremt, feloldja a formák körvonalát – mindezek jelen vannak az impresszionista alkotásokban [22IMP1a *Monet: A napkelte impressziója*]

korábbi és későbbi műalkotások esetében is használatos a fogalom jelzőként, ha az impresszionizmus jellemzőit hordozza

informel

szó szerinti jelentésében „formátlanság”; ezt a fogalmat, „kifejezést a második világháborút követő évtized új európai absztrakt festészetének összefoglalására szokás használni” (KORT 2001); absztrakt formátlanság, amely elveti a hagyományos képszerkesztési elveket és a figuratív ábrázolást; a párizsi fiatal művészeknél lírai, meditatív, poétikus alaphangulat jellemzi, az amerikai művészetben kialakuló absztrakt expresszionizmust pedig inkább a drámaiság, az erőteljesebb hangvétel

installáció

jelentése a művészetben: tárgyak elrendezése a kontextusra figyelve [MODSZ_51a *The Random routines művészcsoport installációja*]

iparművészet

funkcionalitáshoz kötődő művészeti terület; főbb műfajai: kerámia művészet, textil-, bőr-, fém-, üvegművészet; egyedi gép/eszköz készítés, bútorművészet, ruhakészítés, játékszer, ékszer

kastély

„az uralkodó vagy földesúr reprezentatív lakóépülete birtokainak középpontjában vagy más kiválasztott helyen” (Zádor 1984: 69) [17BAR2b *XIV. Lajos királyi kastélya, Versailles*]

katedrális

„székesegyház (a görög ’kathedra’ = szék, trónus szóból) a legmagasabb jogállású keresztény templom, püspöki templom” (Zádor 1984: 69) [15GOT1a *Notre-Dame, Párizs*]

katarzis, a katarzis élménye

görög szóból származik; „tragédia hatására (a főhősben, illetve a nézőben) végbemenő erkölcsi megtisztulás” (MÉK 1982: 658); nemcsak színházi vagy filmélmények, hanem homogén vizuális alkotások is kiválthatnak olyan élményt, amely katartikus erejű

képző

a kétdimenziós vizuális alkotások (festmények és grafikák) befoglaló és egyben határoló formája, az a keret, amiben a kompozíció megvalósul; leggyakrabban alkalmazott változata az álló és fekvő téglalap; alapformája a 2:3 arányú, azaz az aranymetszést körülbelül közvetítő fekvő téglalap

képrobbanás

a különféle képek változatainak és mennyiségének hirtelen megnövekedése; kutatók többnyire a nyomdatechnika fejlődésével, illetve az olcsó boxgépek elterjedésével a mindenki számára elérhető analóg fényképezéssel hozzák összefüggésbe; a számítógép és az internet általánossá válása újabb képrobbanáshoz vezetett

képtár mint múzeum

= *galéria*; elsősorban festmények, grafikák és szobrok intézményi gyűjtőhelye, ahol ezeket dolgozzák fel és állítják ki; vö. Magyar Nemzeti Galéria, Sárospataki Képtár

kerekszobor vagy körszobor

a szobrászat művészeti területének egyik *műfaja*; jellemzője, hogy a kompozíció minden irányban kibontakozik, szemlélhető, körüljárható (ellentétben a domborművel) [MODSZ_35b, MODSZ_35c, MODSZ_35d *Rodin szobra*]

keresztelőkápolna

„baptisterium, battistero: a keresztelés szertartására szolgáló, a 12. századig önálló épület a keresztény templomok együttesében” (Zádor 1984: 71) [14ROM1b *előtérben a keresztelőkápolna – Pisa*]

kiemelés a kompozícióban

= *figyelemirányítás*; a néző figyelmének a műalkotás valamely összetevőjére, általában a komponális centrumra történő irányítása úgy, hogy azt hangsúlyosabbnak érezzük

kifejezés, kifejező vizuális alkotás (kifejezés dominanciájú alkotás)

a *kifejezés* a vizuális alkotásokban az alkotó szubjektív vagy fokozottan személyes világlátását közvetítő összetevőjét jelenti, kiegészítő párja az *ábrázolás*; a két karakter együtt, szeszövídve eredményezi az alkotást magát;

a kifejezés és az ábrázolás többnyire hangsúlyeltolódással érhető tetten egy alkotásban, ha a kifejezési összetevő van túlsúlyban, akkor *kifejező, szubjektív, vagy személyes alkotásról* beszélünk; ez jelenti a *képzőművészet* egészét, valamint művészi léttől függetlenül is elsősorban a következőket: *élmény kifejezése, érzés, életérzés, hangulat, gondolat, emlék, fantasztikum kifejezése*;

a kifejező alkotásokban az ábrázoló jelleg elsősorban a következő mozzanatokban állapítható meg: ábrázolási téma, konvencionálisan használt szimbólumok, az alkotás technikája (benne anyaga és technológiája), vizuális összetevők tényszerűen (pl. színek, a kompozíció szerkezete);

mivel a *lírai absztrakt* alkotások vagy a *firkarajzok* alig tartalmaznak ábrázoló vonatkozást, *kifejezési végletnek* tekinthetők

kifejezőerő

olyan alkotások jellegzetessége, amelyek erős érzelmeket váltanak ki a nézőből; az alkotó erős szuggesztív hatást ér el, amely a befogadót is arra készíti, hogy érzelmileg azonosulni tudjon vele, illetve a művel

kisplasztika

a szobrászat egyik *műfaja* (ága); olyan kisméretű kerekasztal, amely belső térben, akár lakásbelsőben is elhelyezhető és közelről való szemlélést igényel; bármely szobrászati anyagból készülhet, de speciálisan a kis méretre alkalmas anyagok a porcelán és az elefántcsont [33SZU3 Giacometti: *A macska*]

klasszicista alkotás, klasszicista művészet, klasszikus

az antik (ókori görög és római) művészet elemeit, jellegzetességeit használja fel a 19. században [18KL2a Pollack Mihály: *Magyar Nemzeti Múzeum*] klasszikus: „a tökéletes, a példaképszerű megjelölése az ókortól napjainkig...” (Zádor 1984: 74)

kollázs, képzőművészeti kollázs

a francia „collage” szóból; technika vagy eljárás; felragasztott anyagokból, képrészekből, lapos tárgyakból készül el a kompozíció vagy az alapvetően festett kompozícióba ilyen elemek kerülnek be; több különböző dolog szervesül egy közös felületen

kompozíció, vizuális kompozíció

elsősorban a műalkotás *szerkezetét* értik alatta; a szerkezet nem más, mint a mű elrendezése; a **vizuális kompozíció** legfőbb összetevője a *kiemelés* vagy *figyelemirányítás*, ami történhet a) kontraszttal (pl. valamely színellentét), b) nagyobb mérettel, c) közelebbi helyezéssel, d) centrumba helyezéssel, e) a testmozgás és egyéb formamozgások (dinamizmus) irányával, f) az ábrázolt személyek tekintetének irányulásával (ezeket a néző automatikusan követi); a figyelem általában a komponális centrum felé irányul vagy versengő centrumok feszültségében újul meg;

a kompozíció a *műalkotás teljességének, egységének szinonimájaként* is használatos fogalom

kontraszt, vizuális kontraszt

= *ellentét*; valamely vizuális elem minőségei közötti végletes különbség, amely meghatározott szempontból áll fenn; így létrejön formaellentét, színellentét, vonallellentét, fényellentét, felületellentét; pl. *formaellentétek* méret szempontjából: kicsi-nagy, alacsony-magas; széles-keskeny; karakter szempontjából: lágy/puha-kemény/éles, zárt-nyitott, stb.; *színellentétek*: színezeti, telítettségi, világossági, hőfok, kiegészítő ellentét, stb.

kontraposzt

az olasz „contrapposto” szóból; „festészeti és szobrászati kompozíciós elv; az ábrázolt emberi testnek ellentétes irányú mozdulatokból kialakított harmonikus egyensúlya. Az ókori görög klasszikus szobrászat alkalmazta először” (Zádor – Genthon 1968: 1/430)

nyugodt és mégis belső dinamizmust hordozó elrendeződés: a testsúly az egyik lábra helyeződik, miközben a vállak iránya a csípő irányával ellentétes lesz [9OG3 Polükleitosz: *Lándzsavívő*]

kontúr

= *körvonal*; „a képzőművészetben a formák határait jelző vonal. Van külső kontúr, mely a tárgyat környezetétől határolja el és vannak belső kontúrok, melyek az ábrázoláson belül a részletformákat foglalják magukban” (Zádor – Genthon 1968: 2/675) a kontúr lehet vonallal kirajzolt és két felület határáként érzékelt (azaz nem tényleges vonal); lehet kemény vonalú, ilyenkor mintha ollóval kivágott formát látnánk és lehet lágyan átmenő, mintha térbeli kiterjedéssel rendelkezne

kubista alkotás, kubista művészet

a francia „cube” = „kocka” szóból; *képzőművészeti stílusirányzat* neve, „...a jelenségeket mértani alapformákra (kocka, gömb, kúp, henger), a határoló felületeket egyszerű síkokra (háromszög, négyszög, kör) vezeti vissza, s a tárgyakat, mint ezekből összetetteket ábrázolja” (Michelli 1969: 523) [31KUB1a Picasso: *Avignoni kisasszonyok*] „kubisztikus” jelzőként más alkotások esetében is használatos, ha kubista jellegzetességeket mutatnak

kupola

„főleg kör alakú terek lefedésére használt félgömbboltozat” (Zádor 1984: 79) [10OR5b *Pantheon*]

külső épített tér, mint ábrázolási tematika

legtöbbször városrészletet, utcát-utcarészletet, valamely épületet ábrázoló alkotás [MODSZ_27 *Van Gogh festménye*]

land art

= *tájművészet; a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet*, „más néven earth art; művészeti irányzat, amely a nagy tájalakzatokat alakváltoztató formastruktúrákkal vonja be” (L. Menyhért 1996: 122) „a művészek a hagyományos szobrászati anyagok és módszerek alkalmazása helyett magán a természetben hajtanak végre különféle változtatásokat” (KORT 2001)

látászati térábrázolás

a térbeliség, azaz a 3D illúziójának megteremtése a kétdimenziós (2D) ábrázolásokban, műalkotásokban; főbb ábrázolási eszközei a szerkesztett perspektíva, a levegőperspektíva, a fények-árnyékok plaszticitást érzékeltető használata [MODSZ_19 *barokk mennyezets freskó*]

levegőtávlat vagy levegőperspektíva

a levegő távolsággal együttjáró szín- és formaváltoztató hatásának figyelembevételével; „A művész az egyre halványabb színek és egyre lágyabb, bizonytalanabb körvonalak alkalmazásával érzékelteti a képtér mélyülését. Kidolgozói a németalföldi festők és Leonardo voltak.” (Zádor – Genthon 1968: 3/82) [16REN4c Leonardo: *Mona Lisa*]

loggia

„pillérekre vagy oszlopokra támaszkodó, nyitott árkádcsarnok... az épület homloksíkján belül” (Zádor 1984: 84) [16REN8a Sárospataki Vár *Lorántffy-loggia* (jobbra)]

mecénás, donátor

mecénás: „művészeket, illetve...művészeteket anyagilag támogató pártfogó” (MÉK 1982: 895); **donátor:** „a műtárgy adományozója, ajándékozója;...főleg a középkori templomoknak oltárképet, üvegfestményt stb. ajándékozó személy ... a képmező alsó szélén, mint az ábrázolt szenteknél jóval kisebb térdelő alak; később és a reneszánsz idején a többivel egyenlő nagyságú figura” (Zádor – Genthon 1968: 1/557)

példa: a Genti oltárt a Van Eyck fivérek eredetileg egy gazdag genti házaspár magánképezésére számára festették, így a pár bekerült a kompozícióba, ld. alsó sor legszélén balra a férj, jobbra a feleség imádkozó portréja [15GOT2b *a genti oltár teljes rendszere, szemléltető fotóapplikáció*]

mesterrajz

kisebb természeti látványok, természeti tárgyak – növények, állatok, azok egy-egy részlete – igen pontos, szinte tudományos igényű aprólékos részletezettséggel és mégis érzékenyen megoldott, érzelmeket kiváltó ábrázolása; a legismertebbek Leonardo és Dürer ilyen alkotásai [MODSZ_50a, MODSZ_50b *Dürer mesterrajzai*]

mitológiai téma

mondákban, hitregékben szereplő isteni lények, hősök, események ábrázolása szoborban, festményben, tárgyak díszítményein [9OG4 Praxitelész: *Hermész (az istenek hírnöke) a kis Dionüszossal (a bor és a mámor istenével)*]

mobilszobor

= *mozgó szobor*; „A. Calder amerikai szobrász készítette az első, széljárásra lebegő, mozgó, térjátékot és árnyjátékot adó konstrukciót az 1930-as évek elején...elektronikus erővel hajtott mobilszobrok [is] készülnek” (Kicsi szerk. 1973: 391)

modell utáni ábrázolás

= *látvány ábrázolása közvetlen és folyamatos megfigyelés alapján*; a látvány lehet személy, tárgy vagy tárgycsoport, külső-belső tér vagy táj, stb.; ilyenkor az ábrázolás célja a látottak hűséges visszaadása, azonban a művész a korstílusnak megfelelően, illetve egyéni meglátásai alapján bizonyos eltérésekkel és átírásokkal élhet; a **látványszerű ábrázolásban** a művész arra törekszik, hogy minél természetsszerűbben ábrázoljon – akár valóságos modellhelyzetben dolgozik, akár nem

montázs, művészi fotómontázs, digitális montázs

egyik válfaját a *lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális alkotások* jelentik, ez a képzőművészetbe tartozik; több, de azonos műfajú kép elemeinek egybekomponálása fizikai vágással-darabolással és felragasztása egy hordozó felületre vagy digitális úton történő montázskészítés; fotómontázs: az új kép (analóg vagy digitális) fotók elemeiből épül

múzeum, szépművészeti múzeum

a görög „*musion*” = „múzsáknak szentelt liget” szóból; olyan intézmény (és épület), amely kulturális értéket képviselő tárgyak, műalkotások gyűjtésével, megőrzésével, kiállításával, tudományos feldolgozásával foglalkozik; a múzeumok általában szakterületekre specializálódtak, így pl. a szépművészeti (vagy képzőművészeti) múzeumok világszerte a festményekkel, grafikákkal, szobrokkal, történelmi iparművészeti értékű tárgyakkal foglalkoznak; vö. Szépművészeti Múzeum Budapesten

mű, műalkotás, vizuális műalkotás

tágabb értelemben alkotás, szűkebb értelemben művész által létrehozott, művészi értékkel bíró alkotás; a vizuális műalkotás a *vizualitás* közegében jön létre és fizikailag anyagban vagy a számítógép virtualitásában valósul meg

műalkotás adatai, festmények és szobrok adatolása

valamely műalkotás beazonosítására szolgáló tények; festmények, grafikák, szobrok konvencionális adatai, sorrendben: alkotó neve (alkotó születési és halálozási éve), a mű címe, készítésének ideje, technikája (festménynél anyag és hordozóanyag), mérete 1. magasság x 2. szélesség [x 3. mélység]

műalkotások iránti nyitottság

az ember egy lehetséges attitűdje; bármely korból és bármely stílusban készült műalkotásnak, mint kulturális értéknek az elfogadását jelenti;
a műalkotások széles körének megismerése iránti igény; előítélet-mentesség, arra való törekvés a (vizuális) művészet területén

műalkotás szemlélése, műbefogadás

a mű szemlélése olyan elgondolkodó magatartás, amely során lehetőséget adunk, hogy a mű hatással lehessen ránk; a műbefogadást a tranzaktív kommunikációs modell alapján az elmúlt évtizedekben a mű megalkotásának („adó”) ellenpárjaként, „vevőként” értelmezték, ma már ez az elmélet nem állja meg a helyét; *a műbefogadás aktusa vagy folyamata a műelemzés eljárásában valósul meg*, eredménye a mű megértése (amely nem zárja ki, hogy a tetszésítélet végül negatív legyen)

műelemzés, műalkotás elemzése, a mű interpretációja

a mű részeinek, egymáshoz és a mű egészéhez való viszonyát vizsgáló eljárás;
pozitív alaphelyzetben, amikor a szemlélő eleve affinitást érez a művel (tetszik neki, valamely szempontból tetszik neki), a mű befogadását és megértését eredményezheti;
negatív, elutasító alaphelyzetben az elemzés eljárása kényszerítő körülmény lehet, amely további negatív érzéseket szülhet, ilyen esetekben legfeljebb valamely szempontból, tehát részlegesen érdemes közelítenünk az alkotáshoz; *iskolai helyzetben ezért célszerű választást kínálni* és a gyermekre bízni, hogy melyik alkotásról szeretne elgondolkodni;
elhagyhatatlan eleme a műelemzésnek (a műalkotáshoz való közelítésnek) az indoklással alátámasztott véleményalkotás;
a műelemzés elemei, részei lehetnek a következők: a téma feltárása, a vizuális összetevők vizsgálata, a művész szándékának (ha van rá adat) megismerése, a korabeli társadalmi elvárásokkal való egybevetés, valamely szempontból más korból vett műalkotással való összevetés;
nagyon jó kezdő eleme a műelemzésnek, ha valamely *személyes élményhez és érzéshez kapcsolja a befogadót*;
az *összehasonlító műelemzés* is segíthet a mű értelmezésében és hatásának feltárásában;
a műelemzés iskolai helyzetben nem más, mint a műalkotás interpretációja vagyis az értelmezést is bevonó tanulói bemutatása

művész

„Az a személy, aki a művészetek, főként a képző-, ipar- v. zeneművészet valamely ágában hivatásszerűen alkotó tevékenységet folytat, ill. irodalmi, zenei, táncművészeti stb. alkotásoknak közönség számára való előadásával foglalkozik” (MNYÉRT)

az *alkotóművész* tevékenységének eredménye valamilyen új alkotás (ellentétben az előadó-művészével)

művészet, művészeti terület, vizuális művészeti területek

a művészet szó koronként és civilizációnként mást jelent, az ember írott történelmében hosszú ideig nem is létezett ez a fogalom; legáltalánosabb megközelítésben az ember-létben rejlő esztétikai igény kielégítését szolgáló társadalmi konstrukció, amely éppúgy kapcsolatban van a mindennapi élettel, mint az élet ritka alkalmával;

mai felfogás szerint a művészet körébe tartozó *homogén művészeti területek* a zeneművészet, a szépirodalom, a táncművészet, a hagyományos képzőművészet; komplex területek a film-művészet, a színházművészet és az internetművészet; azokat a művészeteket, amelyek elsősorban a szem, mint érzékszerv segítségével vizuális úton ismerhetők meg, *vizuális művészeteknek nevezzük*;

a **vizuális művészetek** áttekintésének alapszempontja, hogy köznapi funkcióhoz kapcsolódnak-e vagy elsősorban a lelki-érzelmi világhoz; például az építészet funkcionális művészet, a képzőművészet egésze azonban nem; a vizuális művészetek áttekintésének (osztályozásának) második kategóriája a területek áttekintése;

a **lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészeti területek** elsősorban a következők: festészet, egyedi grafika, sokszorosító grafika, fotó, szobrászat, eseményművészetek (pl. hepening, performansz), land-art és természetművészet, body-art (és a 20. századtól még számos művészeti terület és/vagy műfaj jött létre)

művészeti ismeret, vizuális művészeti és művészettörténeti ismeret

a műalkotásokra, létrejöttük körülményeire, utóéletükre, a művészekre, műalkotási folyamatokra vonatkozó tények; vizuális művészeteknél elsősorban *a műalkotás beazonosító adatai*, *a művész életrajza* és *hiteles kortörténeti adalékok*, *az ábrázolási téma meghatározása* és *az alkotás vizuális jellemzői* tartoznak az ismeretek körébe

művészeti nevelés, vizuális művészeti nevelés / művészetpedagógia

a művészeti nevelés a különféle művészetek segítségével zajló, azok pedagógiai folyamatokba történő beépítését felhasználó, átfogó nevelési terület;

a vizuális nevelés egészének része az esztétikai-művészeti nevelés (értelemszerűen vizuális művészeti nevelésként), amely párjával, a köznapi vizuális kommunikációs neveléssel szoros összefüggésben van és együtt eredményezik a vizuális nevelés egészét;

a vizuális nevelés a tanulók kifejezés típusú alkotótevékenységeivel és a vizuális műalkotások megismerésére ösztönzéssel, azokkal való találkozási alkalmak szervezésével éri el művészetpedagógiai céljait;

míg a művészeti nevelés elsősorban gyakorlati-módszertani kérdésekkel, addig a *művészetpedagógiai* inkább a tárgykör elméleti-jellegű témáival foglalkozik

művészettudomány, művészettörténet

a művészettudomány a művészet/ek tudományos feldolgozásainak átfogó megnevezése; a különféle alaptudományok irányából jöttek létre a művészettudományi ágak, mint speciális tudományok, pl. művészetpszichológia, művészetszociológia, művészetfilozófia, művészettörténet;

a **művészettörténet** a társadalmi-történeti tudományok sajátosága, amely elsősorban az építészet, a képző- és iparművészet történelmi-társadalmi változásokkal összefüggő alakulását vizsgálja; célja „a művészettörténeti jelenségek esztétikai, kultúrhistoriai értékelése, az alkotók életrajzának, a művészeti élet szervezeteinek tanulmányozása” (Zádor – Genthon 1968: 3/410)

naturalista ábrázolás, naturalista művészet

a latin „natura” = „természet” szóból; olyan művészi alkotómódszer, amely a természet tanulmányozásán alapszik és végletesen törekszik a látvány optikai képének tényszerű visszaadására, mintegy a lemásolására

népművészet

funkcionalitáshoz kötődő vizuális művészeti terület, amelynek legfőbb jellemzője a hagyományos ábrázolási-megjelenítési módok tovább éltetése; főbb *műfajai*: népi építészet, faze-kasság, népi textíliák (: szövés, fonás, hímzés), pásztorfaragás, népi bútorok, népi játékok, népviselet; mézeskalács készítés, tojásírás

objekt

a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet, „kész objektumok (tárgyak, használati eszközök, ready made) felhasználásával új összefüggésrendszerű műalkotás létrehozása” (L. Menyhért 1996: 123)

organikus építészeti

építészeti irányzat vagy mozgalom; az emberi test jellemzőit és arányrendszerét felhasználó, a természeti környezettel szerves összefüggést kialakító építészeti felfogás és eszmerendszer; hagyományos anyagokat használ, ezen belül a fát hangsúlyozottan; jelentéssel bír, „beszélő” elemeket, jeleket is alkalmaz [29EP3c *A Művelődés Háza*, Sárospatak, Makovecz Imre épületei] [29EP4b *Fudzsimoto Szószuke: Magyar Zene Háza*]

ornamentika, ornamens

a latin „ornare” = „díszíteni” szóból; művészi díszítés, három változatát különböztetik meg: a geometrikus, a növényi és az állatot jelző motívumokból állót [13NEPV2a *Tarsolyemez növényi ornamentikával*]

oszlop

kör alaprajzú, függőleges, alátámasztó és teherhordó funkciót ellátó építészeti elem [9OG2e *Parthenon templom (dór oszlopai) az Athéni Akropoliszon*]

pantheon

„1. az összes istennek szentelt templom az antik építészetben; 2. egy nemzet elhunyt nagyjainak kultushelyéül szánt épület vagy építészeti tér” (Zádor 1984: 98) [10OR5c *Pantheon*]

performansz

angol szóval: performance; *a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészet*, eseményművészeti terület, ahol a művész saját testét és személyiségét használja témaként, vizuális eszközökkel előad; „Tágabb értelemben az angolszász nyelvterületen minden előadóművészet összefoglaló neve. Szűkebb értelemben időben zajló művészeti esemény, az irodalom, a látvány, a zene, esetleg mozgásművészetek bevonásával. A performance előre megtervezett forgatókönyv alapján zajlik, a közönség passzív részvételével.” (L. Menyhért 1996: 124) [MODSZ_52a – egy performansz Lengyelországban]

perspektíva, levegőperspektíva, perspektívikus térábrázolási mód

a latin „távlat” szóból; az ember térlátásának jellegzetességeit felhasználó ábrázolási mód a tárgyak, természeti és építészeti látványok háromdimenziós voltának kétdimenziós felületen való érzékletes megmutatására;

a perspektíva jelensége szerint 1. a tárgyak annál kisebbnek látszanak, minél távolabb vannak tőlünk, 2. a valóságban párhuzamos irányokat egy pont felé összetartónak érzékeljük, 3. a közelebbi tárgyak részben (vagy egészben) eltakarhatják a mögöttük lévőket, 4. a levegőperspektíva megjelenítése azon a megfigyelésen alapszik, hogy a levegő kékesre színezi a távoli formákat; az előző négy ismérvnek az alkalmazása a perspektívikus térábrázolási módot eredményezi és a teljeskörű térillúziót adja

plasztika

= *szobrászati alkotás, szobormű*; **plasztikus**: térbeli, térbeli hatást keltő, térbeliséget érzékeltető; **plaszticitás**: a térbeliség hangsúlyozott megjelenítése fényekkel-árnyékokkal

plein-air

a szabadban történő festésre vonatkozó, a levegő és a fény hatásait rögzítő *alkotói eljárást és irányzatot* jelentő szó [21PL1 Szinyei: *Majális*] (bár tudjuk, hogy Szinyei Merse Pál műteremben festette a Majális című képét, a mű olyan üde frissességet és természetességet áraszt, hogy a művészettörténet méltán sorolja a plein-air festészet körébe)

pop-art alkotás, pop-art művészet

művészeti irányzat; „A modern fogyasztói kultúrák jellegzetes tulajdonságait integrálja... ennek során felhasználja a reklám lélektanilag hatásos ríktó effektusainak és formáinak esztétikai dimenzióját is...” (L. Menyhért 1996: 124)

portré mint ábrázolási tematika

= *képmás*; „személyt ábrázoló képzőművészeti alkotás” (MNYÉRT), ahol a személy egyéni ismertetőjegyekkel rendelkezik;

különbőle korokban másféleképpen értelmezik a portréábrázolást, pl. az „időn kívüli portré” az ókori egyiptomi művészetben erős stilizációval csak jelzi az ábrázoltat, a görög ideálportré pedig a valóságtól elrugaszkodott módon eszményíti az ábrázolt személyt;

néhány portréváltozat: *arckép* [17BAR10 Mányoki Ádám: *II. Rákóczi Ferenc*], *egész alakos portré* [MODSZ_43b Varga: *Radnóti Miklós*], *csoportportré* [17BAR4 Rembrandt: *A posztós céh elöljárói*]

posztmodern művészet

poszt- idegen szavak előtagja, jelentése: valami után; ebben az értelemben a *modern művészet utáni művészet*ről beszélhetünk, amely napjainkra is érvényes; stiláris szempontból nem

jellemezhető, mivel sokféle művészeti irányzatról van szó; számos művész sajátos magánmitológiája köré szervezi művészeti tevékenységét

realista alkotás, realista művészet

realis = *valóságos*; a valóság torzítás nélküli ábrázolása, amelyben a művész a látványokban, jelenségekben rejlő igaz tartalmakat, összefüggéseket tárja fel [20REA1 Munkácsy Mihály: *Rőzsehordó nő*]

reneszánsz alkotás, reneszánsz művészet

= *újjászületés*, a francia „*reneissance*”, az olasz „*rinascimento*” szóból; a 14. századi Itáliában „az antik motívumok feltámasztása mellett az ókori emlékek tökéletességének ’fölülmúlása’ lett az áhított új szépségeszmény (Alberti)... a dolgok ősfelművészetében rejlő ide a megtalálása és...újraformálása a művészet feladata...” és „a műalkotás legfontosabb gyakorlati kritériumaként a valósághoz való szinte illuzionisztikus hasonlóságot” állították középpontba (Zádor – Genthon 1968: 1/44) [16REN3a Michelangelo: *Dávid*]

reprodukció, vizuális műalkotás reprodukciója

= *másolat*; vizuális alkotásról készített másolat, képi reprodukció; műalkotások esetében az iskolai gyakorlatban a fotóreprodukciót jelenti; ma már nem használjuk az analóg fotózást, tehát kizárólag digitális fotóreprodukciót értünk alatta (a szómagyarázatokban is hivatkozott teljes műalkotásgyűjteményünk valójában digitális fotóreprodukciókból álló gyűjtemény)

ritmus, vizuális ritmus

valamely vizuális elem minőségének (pl. kemény, éles forma; élénk, telített szín; lágy vonal; csillogó fény) többszörös (többszöröződő) jelenléte az alkotásban; így állapíthatunk meg például színritmust vagy formaritmust, stb., illetve a sokszorozódás karaktere alapján pedig monoton vagy pulzáló vizuális ritmust

romantikus műalkotás, romantika

stílusorszak neve; az irodalomban, a zenében és a vizuális művészetekben találjuk meg; jellemzője „az érzelmek és a fantázia hangsúlyozása a rációval szemben, a múlt és az egzotikum iránti érdeklődés” (Zádor 1984: 107) [19RO2 Feszli Frigyes: *Vigadó*]

román

a középkor egyik, a gótikát megelőző stílusorszaka; a kifejezést a 19. század közepe óta a gótikus stílustól való megkülönböztetésre használják; „általában tömör formák, vaskosabb arányok, egyszerű kompozíciók jellemzik...” (Zádor – Genthon 1968: 1/160) [14ROM2c a *Jáki templom egyik szobordíszé*]

rózsaablak

= *ablakrózsa*; „kerek ablak késői román és gótikus formája. Rendszerint a templomok főhomlokzatát, valamint a kereszthajók végeit díszíti.” (Zádor 1984: 107) [MODSZ_42e a *Párizsi Notre-Dame egyik rózsablaka*]

sokszorosító grafika

vizuális művészeti terület összefoglaló elnevezése, amelynek grafikai jellegzetessége vizuális szempontból a fekete-fehér vagy a nagyon kevés színnel történő megjelenítés, másfelől a nyomódúcról készített azonos értékű, sok példányban kinyomtatott grafikai lap;

hagyományos *műfajai* a **magasnyomás, mélynyomás, síknyomás**; *mélynyomás*: a festék nyomtatáskor a nyomódúc kimetszett vagy megsértett mélyedéseiből kerül a nyomólapra, ilyen pl. a rézmetszet és a **rézkarca** [37ILL3 Kass János rézkarca]; *magasnyomásnál* a kimetszett részek fehéren (a nyomólap színében) maradnak, a festék a magasan lévő felületekről kerül a nyomólapra, ilyen pl. a **fametszet** [16REN6 Dürer alkotása] és a **linómetszet** [37ILL1 Gyulai Líviusz színezett linómetszete]

stilizálás

a képző-, ipar- és népművészetben a tárgyi formák, élőlények valamely rendszer szerinti egyszerűsítése, sommázott ábrázolása

stílus, stílusjegyek, egyéni stílus, stílusirányzat, stílusorszak, történeti korstílus

a *stílus* elnevezés a görög „íróeszköz” szóból származik; „átvitt értelemben írásmódot jelentő kifejezés. A művészetre...a késői reneszánsz idején alkalmazták...” (Zádor 1984: 109); a fogalom az alkotások közös formai jellemzőinek (vizuális jellegzetességeinek) megjelölésére szolgál, ezek a **stílusjegyek**;

az **egyéni stílus** az alkotót a korstíluson vagy irányzaton belül más alkotóktól különbözteti meg; a **stílusirányzat** viszonylag rövid időt ölel fel és általában több változatban, párhuzamosan létezik; a **stílusorszak** olyan közös jellegzetességeket jelent Európában, amelyek minden művészeti területre érvényesek és amelyek történelmi időszakokhoz kapcsolódnak; a **történelmi korstílus** a nagy történelmi szakaszokban, például az ókorban bontakozik ki úgy, hogy egy-egy földrajzi területen élő civilizáció hozza létre sajátos jellemzőivel

stukkó

gipsz, valamint egyéb kötő- és színezőanyagok keverékéből formált plasztika belső felületeken, elsősorban díszítő céllal

számítógépes grafika

= *computergrafika*; *alapvetően a lelki-érzelmi élethez kapcsolódó vizuális művészeti terület*, amely a számítógép technikai (és vizuális) lehetőségeire épít; szokás *elektrográfiának* is nevezni; a fájlok gyakran kivetítőkön vagy monitorokon kerülnek a nézők elé, de kinyomtatva materializált állapotukban is szemléltetővé szokták tenni ezt az alkotásfajta

szecessziós alkotás, a szecesszió művészete

a latin „sēcēdō, sēcēdere” = „kivonulni” szóból; *stílusirányzat* neve; elszakadást jelent a korabeli akadémista, a historikus és az eklektikus művészettől; a képző-, ipar- és építőművészetben egyaránt megtalálható; jellemzője az erős stilizálás és dekorativitás, a növényi motívumokból álló ornamentika alkalmazása [28SZE1a Gaudi: *Sagrada Familia-templom*]

szépirodalmi illusztráció

olyan *kifejezés-típusú vizuális alkotás*, amely a művész (az alkotó) személyes szűrőjén keresztül ad láthatóvá tett megközelítést a szépirodalmi műhöz, annak valamely aspektusához; az illusztráció természetesen kapcsolódik a szöveg tartalmához, lényeges összetevőjéhez, de

a vizuális alkotó mégis jelentős szabadságot élvez; *alpváltozatai*: versillusztáció, meseillusztáció, regényillusztáció [37ILL5 *Keresztes Dóra meseillusztációja*]

szimbólum

a görög „ismertetőjegy” szóból; olyan jelkép, amely egy tárgyat vagy jelenséget rögzített, állandó jelentéstartalommal ruház fel; példa: M.S. mester *Vizitáció* című festményén a művészettörténészek leírása szerint az írisz, a pünkösdirózsa és a szamóca Mária szenvedéstörténetének szimbóluma [15GOT10a *M.S. mester festménye*]

szimmetria

az arányossággal, az egymásnak és az egésznek történő megfeleléssel összefüggő fogalom; „A szimmetrikus alakzatok geometriai felépítésen alapuló sajátos válfajai: tengelyes és középpontos szimmetria” (Zádor 1984: 112) [MODSZ_12_17BAR2a *a Versailles-i kastély tengelyesen szimmetrikus alapszerkezete*] [16REN5 *Raffaello festménye – fő elrendezése szerint tengelyesen szimmetrikus*]

szitanyomat

a kompozíciót különféle eljárásokkal (lefestés lakkal, fényérzékeny anyag fotós levilágítása) egy keretre feszített, apró lukú szitaszöveten rögzítik, majd a részben letakart felületen speciális festéket préselnek át a papírlapra; több fázisban, több színnel megismételve nyerik a színes szitanyomatot [36POM1 *Andy Warhol alkotása*]

szobrászat, szobormű

vizuális művészeti terület összefoglaló elnevezése, amelynek a háromdimenziós kiterjedés a jellegzetessége; a szobor a megalkotott mű;
műfajai méret és alkotási cél szerint: köztéri szobor, emlékmű, kispasztika; műfajai dimenzionáltság és körüljárhatóság szerint: körpasztika, dombormű, mobilszobor;
legismertebb *technikái* a **faragás, mintázás, öntés**; leggyakrabban használt anyagai a kő, fa, kerámia (agyag kiégetésével), műanyagok, fémek

szürrealis, szürrealista vizuális alkotás

a francia „valóságfeletti” szóból; *művészeti stílusirányzat* elnevezése, az irodalomban és a képzőművészetben jöttek létre szürrealista alkotások; a tudatalattit megjelenítő, álomszerű ábrázolási mód jellemzi [33SZU1 Chagall: *Madonna szánkóval*]

táblakép festészet

a festészet művészeti területének egyik *műfaja*; lényeges ismérve, hogy valamely alkalmas technikával a kompozíciót olyan hordozó felületre viszik fel, amely az épület belső terétől független, így bárhová elvihető, bármely környezetbe áthelyezhető;
legismertebb hordozófelületek: fatábla, vakkeretre feszített vászon, papír; a legtöbb technika megköveteli, hogy festés előtt a hordozófelületet lealapozzák

tájkép, mint ábrázolási tematika

valamely szempontból érdekes vagy szép természeti látványok ábrázolása a festészetben és a grafikában; például: hegyvidék, vizesés, alföld; a tájképi ábrázolásban sokszor láthatunk embereket vagy állatokat is, de ezek mellékes szerepet töltenek be a kompozíció egészében [25SZIM1 Csontváry Kosztka Tivadar: *A taorminai görög színház romjai*]

templom

a latin „templum” szóból; „mindenfajta vallási kultuszépület közös elnevezése” a keresztény templom „állandó részei: a papság számára fenntartott szentély... a laikusokat befogadó hajós az ezekhez járuló különféle előcsarnokok, esetleg torony” (Zádor 1984: 116) [9OG2b az Athéni Akropolisz *Athéna és Niké istennőnek szentelt templomai*] [14ROM2a *keresztény templom, Ják*]

természetművészet vagy nature art

a városi környezettől távol, sok esetben falusi természeti környezetben létrehozott alkotások; a természetművész időlegesen egyfajta jelet hagy és alkotása szimbiotikusan együtt él a környezettel; mivel a művek természetes anyagokból készülnek, idővel lebomlanak, elmúlnak, elenyésznek

textúra

az alkotás anyagából származó felületi minőség, jellegzetesség; általában a fakturális nyomokkal együtt válik a mű szerves összetevőjévé

térábrázolási mód

az a mód, amellyel a térbeliség a térben vagy a síkon megjeleníthető, érzékeltethető; itt most csak a 3D síkfelületen való ábrázolási változatait soroljuk: egy nézőpontú, a tér illúziójának teljességére törekvő térábrázolási mód (perspektivikus ábrázolás, plasztikus illúziókeltés fényekkel-árnyékokkal) [17BAR3 Velázquez: *Étkezők*]; a térbeliség több nézetének egy képbe komponálása [2OE5 egyiptomi falfestmény]; a térbeliség ábrázolása valamely mozzanatra figyelve (pl. takarás) [15GOT5ac – a takarás ábrázolása Giottónál]; elképzelt tér ábrázolása [36POM4a elképzelt tér Földi Péter festményén]

történelmi tematika

ábrázolási tematika, amelynek fő ismérve, hogy az ábrázolt személyek, események az alkotás elkészítése előtti időkből valók; a historikus képzőművészet természetszerű témavilága, de bármikor ábrázolási téma lehet

videoművészet

= *video art*; „nem kifejezetten külön irányzatot, hanem inkább a videoberendezés (kamera, képmagnó, monitorok) művészi szándékú felhasználását jelenti... A kreatív videomunkák többsége a médium nyelvi-kifejezésbeli kutatására összpontosít: a képernyő elektronikus lehetőségeit faggatja, a képváltoztatás, a torzítás, a megfordítás és a visszacsatolás különböző formáival kísérletezik.” [KORT 2001] ebből fakadóan a mozgásokat és változásokat az idő dimenziójának bevonásával ábrázolja, illetve a hanghatásokat is felveszi az eszköztárába; komplex művészet [36POM5b *feLugossy László videója*]

vizuális, vizualitás

„látási, látáson alapuló. Vizuális típus: olyan ember, aki leginkább a látási érzéketeket tudja felfogni, megjegyezni” (MÉK 1982: 1517)

vizuális elem

a szem optikai rendszeréből eredeztethető vizuális absztrakció; a retinán képződő látási érzéketek elvont értelmezése;

vizuális elemek: *forma, szín, vonal, pont, fény, felület*; a szem ezen kategóriák minőségeire reagál, majd ezeket az agy viszonylatrendszerekben feldolgozza (pl. kerek forma; élénk szín)

vizuális kultúra

látáson, a látás kiművelésén alapuló értékek összessége; beletartozik a) az ember minden vizuális alkotása (benne a műalkotásokkal), b) a vizuális alkotó és befogadó-megismerő tevékenységek, folyamatok; c) a vizuális alkotás és befogadás emberi képességszerve

vizuális nevelés, vizuális pedagógia

nevelési/pedagógiai terület, amelynek jellegzetessége, hogy a tanulás elsősorban a vizualitás eszköztárával, vizuális alkotó- és befogadótevékenységekben és így a vizuális kultúra, illetve a vizuális kommunikáció közegében valósul meg

vizuális szemléltetés

szemléltetés: valaminek az érzékletessé tétele az értelmezést, megismerést szolgáló céllal; pedagógiai módszer;

a vizuális szemléltetés a láthatóságra és láthatóvá tételre alapoz; legfőbb változatai: eredeti tárggyal, valóságban, – a megfogható tárgy, bejárható látvány vizsgálata segíti a tanulást; eredeti képzőművészeti alkotással – pl. képtárban, köztéri szobor a településen; (digitális) reprodukcióval; fotóreprodukcióval – cél az eredetiben szemléltetés minél jobb helyettesítése képsorozatokkal, videófelvétellel; virtuálisan – az eredeti szimulációjával, VR és AR technológia használatával;

a komplex vizuális szemléltetés lényege és előnye: egyszerre több érzékszervet szólít meg, nagyobb élményhelyzetet jelenthet; elengedhetetlen a tanulók bevonása a szemléltetésbe – a passzív szemléltetés helyett cselekvő, tevékeny helyzetek megteremtése a pedagógus feladata

A szakszótár létrehozásához felhasznált legfontosabb források

A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. kötet. Szerk.: MTA Nyelvtudományi Intézete
<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> (MNYÉRT)

Kicsi Sándor (szerk. vez.) 1973. *Művészeti kislexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

L. Menyhért László 1996. *Képzőművészeti irányzatok a XX. század második felében.* Stúdium Kiadó. Nyíregyháza.

Magyar értelmező kéziszótár 1982. Szerkesztette Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Akadémia Kiadó. Budapest. MÉK

Michelli, Mario 1969. *Az avantgardizmus.* Gondolat Kiadó. Budapest.

Kortárs Magyar Művészeti Lexikon (I–III., 1993–2001, főszerk.: Fitz Péter) szócikkei alapján:
<https://artportal.hu/lexikon/> (KORT 2001)

Zádor Anna 1984. *Építészeti szakszótár.* Corvina Kiadó. Budapest.

Zádor Anna – Genthon István (főszerk.) 1968. *Művészeti lexikon 1–4. kötet* Akadémiai Kiadó. Budapest.